

unicef | za svako dijete

Smjernice za pravnu pomoć po mjeri djeteta

UNICEF ECARO, oktobar 2018. godine

RIJEČ ZAHVALNOSTI

Ovaj dokument izradila je Regionalna kancelarija UNICEF-a za Evropu i centralnu Aziju (ECARO). UNICEF ECARO ovim putem izražava svoju zahvalnost autorki Frensis Šien (Frances Sheahan) i kontakt osobama u nacionalnim predstavništvima UNICEF-a. Iznad svega, zahvalni smo pravnim praktičarima iz dvanaest zemalja regiona, koji su dali značajan doprinos kvalitetu ovog dokumenta učestvujući s velikom dozom entuzijazma u aktivnostima mapiranja, konsultacijama, reviziji i sprovođenju Smjernica u svom svakodnevnom radu.

Smjernice za pravnu pomoć po mjeri djeteta

UNICEF ECARO, oktobar 2018. godine

SADRŽAJ

TERMINOLOGIJA	6
UVOD	8
OPŠTI PRINCIPI	10
SMJERNICE	13
1: Kompetentnost u pružanju pravne pomoći djetetu	14
2: Rad u najboljem interesu djeteta	15
3: Djelotvorno učešće	17
4: Izgradnja odnosa	19
5: Komunikacija posebno prilagođena djeci	21
6: Pružanje pouzdanih i relevantnih informacija	25
7: Djelotvorno učešće u formalnom postupku	27
8: Rad sa članovima porodice i drugim odraslim osobama koje djetetu pružaju podršku	29
9: Privatnost i povjerljivost	30
10: Zaštita djece od diskriminacije	32
11: Bezbjednost djece	34
12: Rad sa drugim licima u postupku	35
LITERATURA I IZVORI	36

TERMINOLOGIJA

Pristup pravdi: „Pristup pravdi može se definisati kao mogućnost pribavljanja pravičnog i blagovremenog pravnog lijeka usljed kršenja prava propisanih nacionalnim i međunarodnim normama i standardima (uključujući *Konvenciju o pravima djeteta*). Nedostatak pristupa pravdi definišući je atribut siromaštva i u isto vrijeme prepreka koja otežava iskorjenjivanje siromaštva i postizanje rodne ravnopravnosti (...). Adekvatan pristup pravdi zahtijeva pravno osnaživanje sve djece: sva djeca treba da imaju mogućnost da ostvare svoja prava, putem pravnih i drugih servisa, poput edukacije u oblasti prava djeteta ili pružanja savjeta i podrške odraslih osoba koje posjeduju adekvatna znanja.“

Izvor: *Opšti pristup Ujedinjenih nacija pravdi za djecu (2008)*

Dijete: svako lice ispod osamnaest godina starosti.

Izvor: *Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta (1989), čl. 1*

Pravosuđe po mjeri djeteta: „(...) odnosi se na sistem pravosuđa koji garantuje poštovanje i djelotvornu primjenu svih prava koja se tiču djeteta na najvišem mogućem nivou (...). To znači, naročito, da je pravda pristupačna, prilagođena uzrastu djeteta, brza, da djeluje s dužnom pažnjom, prilagođena i usmjerena na potrebe i prava djeteta, da poštuje prava djeteta, uključujući i pravo djeteta da učestvuje u postupku i da ga razumije, pravo da se poštuje djetetov privatni i porodični život, pravo na integritet i dostojanstvo.“

Izvor: *Smjernice Komiteta ministara Savjeta Evrope o pravosuđu po mjeri djeteta (2010), II c*

Dijete u sukobu sa zakonom: „(...) dijete za koje se navodi da je izvršilo krivično djelo, ili koje je za to optuženo, ili za koje je prepoznato da je prekršilo krivično pravo nakon što je dostiglo godine starosti kada postaje krivično odgovorno, a prije nego što je napunilo 18 godina.“

Izvor: *Pravda u pitanjima koja uključuju djecu u sukobu sa zakonom: Model zakona o maloljetničkom pravosuđu s pratećim komentarom (UNODC, 2013)*

Diverzija: „(...) uslovno usmjeravanje i udaljavanje djece u sukobu sa zakonom od sudskog postupka kroz razvoj i primjenu postupaka, struktura i programa kojima se omogućava djeci – i možda većini takve djece – da se kroz vansudski postupak izbjegnju negativni uticaji formalnog sudskog postupka i krivične evidencije.“

Izvor: *Alati za diverziju i alternative pritvoru (UNICEF, 2010)*

Pravni stručnjak/praktičar: U Smjernicama ovaj izraz označava svako lice koje je kvalifikovano i koje, prema domaćim zakonima, ima pravo da pruža pravne savjete, pravnu pomoć i zastupanje.

Pravna pomoć: U Smjernicama ovaj izraz označava pravni savjet, pravnu pomoć i zastupanje djeteta.

Roditelj(i): „(...) se odnosi na lice (lica) s roditeljskom odgovornošću, shodno nacionalnom zakonodavstvu. U slučaju da je roditelj odsutan ili više nema roditeljsku odgovornost, to može biti staratelj ili imenovani zakonski zastupnik.“

Izvor: *Smjernice Komiteta ministara Savjeta Evrope o pravosuđu po mjeri djeteta (2010), II b*

Restorativna pravda / restorativni proces: „(...) bilo koji proces u okviru kojeg žrtva, prestupnik i/ili bilo koji drugi pojedinac ili član zajednice pogođen krivičnim djelom aktivno zajednički učestvuju u rješavanju pitanja proisteklih iz učinjenog krivičnog djela, često uz pomoć nepristrasne treće strane. Primjeri restorativnog procesa uključuju medijaciju, konferencije i suđenje u krugu.“

Izvor: *Osnovni principi UN o korišćenju programa restorativne pravde u krivičnim pitanjima (2000)*

Sekundarna viktimizacija: „(...) viktimizacija koja se ne dešava kao direktan rezultat krivičnog djela, već kroz odnos institucija i pojedinaca prema žrtvi.“

Izvor: *Pravda u pitanjima koja uključuju djecu žrtve i svjedoke kriminala: Model zakona s pratećim komentarom (UNODC, 2009)*

UVOD

Djeca se suočavaju sa zakonom iz različitih razloga i u takvim situacijama mogu biti na različitim pozicijama: kao optuženi ili svjedoci u krivičnim postupcima; kao stranke u porodično-pravnim postupcima; kao žrtve fizičkog ili psihičkog nasilja, seksualnog zlostavljanja, drugih krivičnih djela ili kršenja prava; kao stranke u građanskim ili upravnim postupcima koji se odnose na zdravstvenu zaštitu, socijalno osiguranje, invaliditet, zahtjeve za azil i određivanje statusa izbjeglica itd. Ishodi tih slučajeva i postupaka mogu imati ogroman uticaj na život djece, kako kratkoročno tako i dugoročno. U njima se odlučuje o tome da li će dijete otići u pritvor ili ne, s kim će živjeti, kakve kontakte može imati s roditeljima, braćom i sestrama, u kojoj će zemlji živjeti, gdje će ići u školu i sl.

Za većinu djece koja dođu u situaciju da se suoče s primjenom zakona učešće u sudskom postupku predstavlja, u najmanju ruku, zbunjujuće iskustvo. U gorepomenom slučaju, takvo iskustvo za njih je izvor straha, uznemirenosti i sekundarne viktimizacije. Ne dešava se rijetko da imaju teškoće u komunikaciji s odraslima koji su uključeni u postupak, da ne vjeruju policiji i sudijama, da im nedostaju osnovne informacije, da ne razumiju procese i procedure, da se suočavaju s diskriminacijom zbog svog uzrasta, pola ili drugih karakteristika i životnih okolnosti kakve su, na primjer, život i rad na ulici ili traženje azila. Za djecu žrtve i svjedoke, podsjećanje na bolne događaje često je veoma stresno, a ukoliko pravni postupak nije posebno prilagođen djeci, to iskustvo može imati dugoročne štetne posljedice po njihov oporavak. Pa ipak, brojni su primjeri pravnih sistema koji ne čine ništa – ili čine veoma malo – kako bi omogućili djeci da u sudskim postupcima učestvuju na bezbjedan, smislen i dostojanstven način.

Značajan gradivni element za pravosudni sistem po mjeri djeteta jeste staranje da djeca imaju pristup pravnim praktičarima koji su stručni, specijalizovani i od povjerenja. Takve osobe mogu u ogromnoj mjeri promijeniti iskustva djece u pravosudnom sistemu i pozitivno uticati na ishode njihovih predmeta.

UNICEF ECARO sproveo je 2015. godine istraživanje o pristupu djece pravdi (*Jednak pristup pravdi za djecu, centralna i istočna Evropa i centralna Azija*, UNICEF, Ženeva, 2015). Prema jednom od nalaza istraživanja, postoji nedostatak smjernica za praktičare u regionu u oblasti pružanja podrške i asistencije djeci u pristupu pravdi. Ovaj dokument izrađen je kao odgovor na taj nedostatak, s ciljem da iskusnim, ali i novokvalifikovanim pravnim praktičarima, ponudi praktičan alat podrške u njihovom svakodnevnom radu u prvim linijama borbe za dječja prava.

Dokument je osmišljen s namjerom da bude podrška privatnim advokatima i advokatima koje plaća država, osobama koje nijesu pravnici, a obučene su da učestvuju u pravnim postupcima, kao i drugim pravnim praktičarima koji u građanskim, krivičnim, upravnim i restorativnim pravosudnim postupcima pružaju pravnu pomoć djeci ili ih zastupaju pred nacionalnim, regionalnim i međunarodnim organima za praćenje ljudskih prava. Smjernice su prvenstveno namijenjene praktičarima koji zastupaju djecu direktno, pa tek onda pravnim zastupnicima koji to čine s pozicija nezavisnog staratelja ili „prijatelja“ suda.

U ovom dokumentu fokus je na stavovima, znanju i vještinama koje su neophodne kako bi dijete klijent/klijentkinja dobilo najbolje moguće zastupanje i podršku. Pritom se uzima u obzir da praktičari često rade u nesavršenim pravosudnim sistemima te da se bore s problemima niskih zarada, neadekvatnog zakonodavstva, velikih odlaganja u postupcima i nedostatka pristupa uslugama po mjeri djeteta za njihove klijente.

UNICEF (Regionalna kancelarija za Evropu i centralnu Aziju) u izradi Smjernica blisko je saradivao s preko dvadeset pravnih praktičara iz dvanaest država s područja istočne Evrope i centralne Azije, ali je dokument osmišljan tako da bude relevantan i za praktičare iz drugih regiona. Uključeni pravni praktičari popunili su detaljan upitnik o sadržaju Smjernica i sproveli ih u svom svakodnevnom radu, čime su dali značajan doprinos i njihovoj izradi i praktičnoj primjeni. Pojedini stavovi ovih pravnika citirani su u dokumentu.

Advokate, gotovo svuda u svijetu, obavezuju kodeksi profesionalnog postupanja i etike. Globalno najzastupljeniji principi na kojima ovi kodeksi počivaju nalažu da advokat mora raditi časno i s integritetom u najboljem interesu svog klijenta ili klijentkinje, da ima obavezu prema sudu da podržava vladavinu prava, da ne može raditi ako je u sukobu interesa, te da mora čuvati povjerljivost u odnosu na svog klijenta ili klijentkinju. Ove Smjernice osmišljene su kao dopuna kodeksima profesionalnog postupanja – u njima se razmatra kako se ti kodeksi mogu primijeniti u radu s djecom.

Smjernice su zasnovane na međunarodnim i regionalnim standardima za pristup djece pravdi (lista relevantnih instrumenata i smjernica data je u odjeljku Dodatna literatura i izvori). U prvom dijelu dokumenta razmatraju se četiri opšta principa *Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima djeteta* i načini na koje pravni praktičari treba da se oslanjaju na njih u svom radu. To su: pravo na zabranu diskriminacije, pravo na život, preživljavanje i razvoj, pravo djeteta da bude saslušano i princip da je najbolji interes djeteta od primarnog značaja u donošenju odluka koje utiču na djecu.

U daljem tekstu Smjernice se usredsređuju na ključne teme i izazove koje nameće proces pružanja pravne pomoći po mjeri djeteta: kako obezbijediti kompetentnost za preduzimanje radnji, rad u najboljem interesu djeteta, kako s djetetom komunicirati na njemu prilagođen način, kako mu pružiti pomoć u njegovom učešću u pravnom postupku, osigurati mehanizme za suzbijanje i sprečavanje diskriminacije, te kako čuvati bezbjednost djece i obezbijediti rad s drugim licima u postupku. Iako Smjernice ne mogu opisati svaku situaciju i svaku okolnost s kojom se suočavaju pravni praktičari koji pružaju pravnu pomoć djeci, nadamo se da će dokument dati snažan podsticaj i poslužiti kao praktičan okvir za rad koji promoviše i podržava pristup djece pravdi.

OPŠTI PRINCIPI

Smjernice izložene u ovom dokumentu zasnivaju se na četiri opšta principa koji predstavljaju temelj *Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima djeteta* i zaštiti prava djece u pravosudnim sistemima i koji se moraju uzeti u obzir u svim aktivnostima pravnih stručnjaka koje utiču na djecu. Detaljan osvrt na te principe dat je u okviru samih smjernica, a ovdje se izlaže njihov kratak pregled.

Zabrana diskriminacije

„Države potpisnice moraju poštovati i garantovati prava sadržana u ovoj Konvenciji svakom djetetu u svojoj jurisdikciji, bez diskriminacije bilo koje vrste, bez obzira na rasu, boju, pol, jezik, religiju, političko ili drugo mišljenje, nacionalno, etničko ili društveno porijeklo, bez obzira na imovinsko stanje, invaliditet, rođenje ili drugi status kome djetete, njegovi roditelji ili zakonski staratelji pripadaju.

Države potpisnice će preduzeti sve odgovarajuće mjere da osiguraju zaštitu djeteta od svih oblika diskriminacije ili kazne na osnovu statusa, aktivnosti, izraženog mišljenja ili ubjeđenja roditelja djeteta, zakonskih staratelja ili članova porodice.“

Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta, čl. 2, str. 1 i 2

Pravni stručnjak treba da obezbijedi da djetete, u svakoj fazi kontakta s pravosudnim sistemom, ima na raspolaganju odgovarajuće usluge, bez diskriminacije. Sa svakim klijentom i klijentkinjom mora se postupati senzibilno i s razumijevanjem specifičnih problema s kojima se djetete, odnosno grupa djece, mogu suočiti zbog svog pola, starosti, rase, smetnji u razvoju i sl. Mnoga djeca koja dolaze u sukob sa zakonom mogu biti i žrtve diskriminacije, pa je potrebno učiniti sve kako bi se takva mogućnost spriječila i otklonila.

Pravo na zabranu diskriminacije naročito je relevantno za pravne praktičare koji rade s ranjivim grupama djece. Nekad je potrebno primijeniti posebne mjere da bi se obezbijedila podrška ovoj djeci i da bi im se omogućio ravnopravan status u uživanju i poštovanju sopstvenih prava. Tako će, na primjer, djeca koja govore manjinskim jezikom možda morati da koriste usluge prevodioca tokom pravnog postupka.

Najbolji interes

„U svim aktivnostima u vezi s djecom, bez obzira na to da li ih preduzimaju javne ili privatne institucije socijalnog staranja, sudovi, upravne vlasti ili zakonodavna tijela, najbolji interesi djeteta biće od prvenstvenog značaja.“

Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta, član 3

Pravni praktičari imaju važnu ulogu u osiguravanju prava djece da njihovi interesi budu od prvenstvenog značaja u svim situacijama u kojima su direktno ili indirektno uključena u pravosudni sistem, odnosno u kojima taj sistem na njih utiče. Komitet za prava djeteta, u Opštem komentaru br. 14 (2013), daje određene smjernice o faktorima koje treba uzeti u obzir prilikom procjene najboljih interesa djeteta. To su: stavovi djeteta, identitet djeteta, očuvanje porodičnog okruženja, briga, zaštita i bezbjednost djeteta, zdravlje djeteta, ranjivost i pravo djeteta na obrazovanje. U procjeni najboljih interesa djeteta pravni stručnjaci moraju se rukovoditi i drugim opštim principima, koji su takođe relevantni, a odnose se na pravo na preživljavanje i razvoj, pravo djeteta da bude saslušano i pravo na zabranu diskriminacije.

Princip najboljeg interesa je dinamičan koncept koji prati razvoj pojedinačnog djeteta i kontinuirano evoluirá kako dijete raste i kako se okolnosti mijenjaju. Svako dijete ima pravo na to da njegovi interesi budu od prvenstvenog značaja, ali se može javiti potreba da se ti interesi pažljivo odmijere u odnosu na sukobljene najbolje interese druge djece, grupe djece, ili pak odraslih lica, poput optuženih u krivičnim postupcima, braće i sestara u sporovima oko kontakta i sl.

„Zaštita najboljih interesa djeteta znači, na primjer, da klasični ciljevi krivičnog pravosuđa, kao što je represija/kažnjavanje, moraju ustupiti mjesto ciljevima rehabilitacije i restorativne pravde u postupanju s maloljetnim prestupnicima.“

Komitet UN za prava djeteta, Opšti komentar br. 10, str. 10

Preživljavanje i razvoj

„Države potpisnice će do krajnje moguće mjere osiguravati preživljavanje i razvoj djeteta.“

Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta, čl. 6, str. 2

Princip zaštite prava djeteta na preživljavanje i razvoj blisko je povezan s pitanjem najboljeg interesa djeteta. Ostvarivanje ovog prava u praksi znači zaštitu djece od štete koja može nastati tokom pravnog postupka – na primjer, čuvanje djeteta svjedoka od odmazde počinilaca, ili obezbjeđivanje da djeca u kontaktu sa zakonom jasno razumiju svaku fazu svog predmeta. Svi vidovi lišavanja slobode (uključujući hapšenje, pritvor i zatvaranje) mogu imati negativne posljedice po pravo djeteta na preživljavanje i razvoj. Pravni stručnjaci treba da iskoriste sve raspoložive mogućnosti kako bi obezbijedili da se dijete lišava slobode jedino kad je to krajnja mjera i na najkraći propisani rok.

Pravo djeteta da bude saslušano

„Države potpisnice će osigurati djetetu koje je u stanju da oblikuje svoje vlastite stavove pravo da slobodno izražava takve stavove po svim pitanjima koja se tiču djeteta, a stavovima će se pridavati odgovarajuća važnost u skladu s uzrastom i zrelošću djeteta.

Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta, čl. 12, str. 1 i 2

U tu svrhu, dijete će dobiti priliku da bude saslušano u bilo kakvom sudskom ili upravnom postupku koji se tiče djeteta, bilo direktno, ili preko predstavnika ili odgovarajućeg tijela, na način koji je u skladu s proceduralnim pravilima domaćeg prava.

Djeci treba obezbijediti mogućnost da izraze svoje stavove, mišljenja i interese, da aktivno učestvuju u pravosudnom procesu pod uslovom da je to u njihovom najboljem interesu. Da bi se to načelo realizovalo u praksi, pravosudni postupci moraju se prilagoditi djeci. Dijete, sa svoje strane, mora dobiti adekvatne informacije o procesu, o različitim mogućnostima izbora koje su mu na raspolaganju, ali i o mogućim posljedicama svojih izbora. Jednako je važno osigurati i pravo djeteta da se brani ćutanjem i da ne učestvuje.

Obaveza je pravnih stručnjaka da uzmu u obzir starost i zrelost djeteta i procijene koju težinu treba dati djetetovim stavovima, mišljenjima, interesima i njegovom svjedočenju. Komitet za prava djeteta, u Opštem komentaru br. 12 (2009), objašnjava da se samo na osnovu starosti djeteta ne može odrediti značaj njegovih stavova i da informacije, iskustvo, sredina, socijalna i kulturološka očekivanja i nivo podrške doprinose razvoju kapacitetu djeteta da formira stav.

„Djecu treba posmatrati i tretirati kao punopravne nosioce prava; ona moraju imati pravo na ostvarivanje svih svojih prava na način koji uzima u obzir njihov kapacitet da formiraju sopstvena mišljenja i okolnosti slučaja.“

Smjernice Komiteta ministara Savjeta Evrope za pravosuđe po mjeri djeteta (2010)

SMJERNICE ZA PRAVNU POMOĆ PO MJERI DJETETA

1. Kompetentnost u pružanju pravne pomoći djetetu
2. Rad u najboljem interesu djeteta
3. Djelotvorno učešće
4. Izgradnja odnosa povjerenja
5. Komunikacija posebno prilagođena djeci
6. Pružanje pouzdanih i relevantnih informacija
7. Djelotvorno učešće u formalnom postupku
8. Rad sa članovima porodice i drugim odraslim osobama koje djetetu pružaju podršku
9. Privatnost i povjerljivost
10. Zaštita djece od diskriminacije
11. Bezbjednost djece
12. Rad s drugim licima u postupku

Smjernica 1: Kompetentnost u pružanju pravne pomoći djetetu

Pravni stručnjaci koji pružaju pravnu pomoć djeci treba da poznaju relevantno domaće zakonodavstvo i procedure, dječja prava, faze u razvoju djeteta i način komuniciranja s djecom. Potrebno je da oni svoje znanje i vještine unapređuju u redovnim obukama za profesionalni razvoj.

Pružanje kompetentne i djelotvorne pravne pomoći djeci djelatnost je koja podrazumijeva više od pukog razumijevanja relevantnog domaćeg zakonodavstva i procedura – ona od pravnih praktičara zahtijeva i visok stepen motivacije, posvećenosti, vještina, obučenosti i znanja. Stoga je potrebno da pravni praktičari posjeduju navedene karakteristike.

- Poznaju dječja prava i kako se ona mogu primijeniti u praksi, što podrazumijeva makar dobro poznavanje *Konvencije UN o pravima djeteta* i *Smjernica Savjeta Evrope o pravosuđu po mjeri djeteta*.
- Dobro razumiju parnične, krivične i upravne sudske postupke za djecu, uključujući i različite mjere koje se mogu preduzeti, poput diverzije ili procesa restorativne pravde.
- Znaju kad i kako tražiti specijalizovane savjete i podršku odgovarajućih stručnjaka, psihologa i socijalnih radnika.
- Poznaju različite faze fizičkog, kognitivnog, emocionalnog i socijalnog razvoja djece.
- Svjesni su načina na koji djeca komuniciraju i kako se on može mijenjati kroz različite faze djetinjstva.
- U stanju su da djelotvorno komuniciraju s djecom.
- Imaju svijest i senzibilitet za rad s djecom žrtvama i svjedocima kako bi se izbjegla sekundarna viktimizacija.
- Vrše neophodne provjere, kakve su npr. one u domenu otkrivanja krivičnih djela.
- Preuzimaju odgovornost za unapređivanje svojih kompetencija kontinuirano pohađajući obuke i ažurirajući svoje znanje o razvoju prava i prakse koji se odnose na djecu.

Danas je u regionu Evrope i centralne Azije, ali i na globalnom nivou, svega nekoliko zemalja u kojima je uslov za rad praktičara koji pružaju pravnu pomoć djeci – da budu specijalizovani i obučeni. Isto tako, rijetke su zemlje u kojima se rad pravnih stručnjaka sistematski prati i u kojima postoji poseban kodeks ponašanja za rad s djecom. Pravni stručnjaci treba da se založe za izradu takvih kodeksa ili propisa i da podstaknu mogućnost učestvovanja na obukama i specijalizacijama kroz blisku saradnju s advokatskim komorama i drugim relevantnim stručnim tijelima.

Smjernica 2: Rad u najboljem interesu djeteta

Najbolji interesi djeteta treba da budu postavljeni kao prioritet u svim radnjama koje se preduzimaju kad su djeca u sukobu ili kontaktu sa zakonom. Pravni stručnjaci moraju biti svjesni te obaveze i poštovati je tako što će vršiti procjene i djelovati u najboljem interesu djece koja su im klijenti.

Princip najboljeg interesa djeteta zastupljen je u porodičnim i parničnim postupcima, ali je važno obezbijediti mu primarni značaj i u krivičnim postupcima. To načelo mora biti u osnovi svih aspekata bavljenja djetetom koje je klijent/klijentkinja, što se odnosi na sljedeće segmente.

- Način na koji pravni stručnjak gradi svoj odnos s djetetom. Na primjer, potrebno je posvetiti vrijeme i resurse da se izgradi odnos povjerenja s djetetom kako bi se pouzdano znalo što je u njegovom najboljem interesu.
- Način na koji pravni stručnjak razvija i prilagođava strategiju vođenja slučaja da bi se postigao optimalan pravni ishod. Primjera radi, stručnjak može odlučiti da je u najboljem interesu djeteta da sklopi sporazum o priznanju krivice, ili da ne odgovara na pitanja policije tokom ispitivanja, može zagovarati „diverziju“ s klasičnog toka krivičnog postupka ili, pak, restorativnu pravdu, kao alternativu krivičnom gonjenju.
- Način interakcije s drugim ključnim akterima, kao što su policija ili sudije, da bi se obezbijedilo da najbolji interesi djeteta imaju primarni značaj u različitim fazama procesa. Na primjer, rukovodeći se najboljim interesima djeteta, pravni stručnjak se može snažno zalagati da se odlaganja u postupku svedu na minimum, da se obezbijedi okruženje u sudnici koje je pogodno za dijete, da se smanji potreba za prekomjernim ispitivanjem tako što će se informacije podijeliti s drugim stručnim licima (uz saglasnost djeteta) i sl.
- Način na koji se zagovara da se najbolji interes djeteta tumači od strane suda ili tribunala. U mnogim zemljama, sud ima odgovornost da djeluje u najboljem interesu djeteta, na primjer, u porodičnim postupcima u kojima se odlučuje o prebivalištu djeteta. Pri određivanju relevantnih kriterijuma za definisanje najboljih interesa djeteta, obaveza je pravnih stručnjaka da, poštujući ustanovljeni pravni okvir zemlje u kojoj djeluju, ponude sudu ili tribunalu jasne argumente o najboljem interesu djeteta.

Procjena onoga što je u najboljem interesu djeteta vrši se u različitim fazama postupka. U tom procesu, pravni praktičari treba ne samo da uzmu u obzir stavove djeteta, već i da se postaraju da ti stavovi dobiju adekvatnu težinu. U procjeni najboljeg interesa djeteta značajnu ulogu moraju imati stavovi samog djeteta. Stoga je važno da pravni zastupnik djeteta uvaži stavove koje dijete izražava, čak i kad se ne slaže s njima. Treba imati na umu da za odluku o najboljoj strategiji u postupku pravni zastupnici treba da dobiju informisani pristanak djeteta.

Ne postoji konačan spisak faktora koje treba uzeti u obzir prilikom procjene najboljih interesa djeteta. Takav je spisak nemoguće izraditi budući da su individualne okolnosti za svako dijete specifične i razlikuju se od slučaja do slučaja. Ocjena najboljeg interesa djeteta je zadatak koji zahtijeva kontinuirani napor da se prate promjene okolnosti i razvoj stavova djeteta te da se u skladu s tim vrše revizije i poboljšanja. Postoje, ipak, određeni kriterijumi koji se moraju uzeti u obzir kad se odlučuje kako djelovati u najboljem interesu djeteta, a odnose se na: opštu dobrobit djeteta, fizički, emocionalni, duhovni, moralni, psihološki i socijalni status djeteta i potrebu djeteta za obrazovanjem i zdravim i bezbjednim okruženjem. Evo nekoliko preporuka koje se mogu razmotriti prilikom procjene najboljih interesa djeteta.

- Zauzeti holistički stav prema razvoju i dobrobiti djeteta. Takav pristup se gradi na osnovu dobrog odnosa s djetetom i poznavanja njegovih životnih okolnosti, a ne samo uvidom u pravna pitanja predmeta. Često pravni stručnjaci imaju sasvim drugačije vaspitanje, formirani su u sredinama koje se bitno razlikuju od one u kojoj živi njihov klijent ili klijentkinja. Toga moraju biti svjesni i uložiti napor da razumiju kontekst u kojem dijete raste.
- Konsultovati se s drugima, kao što su socijalni radnici, roditelji, nastavnici, ljekari, psiholozi, kako bi se dobila jasna slika djetetovih potreba.
- Steći široko, opšte razumijevanje čestih problema koji mogu uticati na djecu. Da bi pravni zastupnik razumio pojedinačni slučaj u svojoj kompleksnosti, važno je da zna kako, na primjer, iskustvo nasilja može uticati na dijete, bilo da mu je prisustvovalo ili ga je lično doživjelo, kakav može biti uticaj mentalnih oboljenja, zavisnosti od narkotika i alkohola, raspada porodice i sl.
- Razmotriti i kratkoročne i dugoročne aspekte svake odluke važne za budućnost djeteta. Potrebno je izbalansirati odluku tako što će se ono što je trenutni najbolji interes djeteta uskladiti s onim što je najbolji interes djeteta za pet ili deset i više godina.
- Procijeniti rizike konkretnog načina djelovanja za koji se smatra da je u najboljem interesu djeteta balansirajući ih sa zaštitnim faktorima u životu djeteta koji mogu pomoći u ublažavanju rizika.

Kako sudovi u Engleskoj i Velsu određuju najbolji interes djeteta

„Ocjena najboljeg interesa djeteta uključuje ocjenu dobrobiti u najširem smislu, uzimajući u obzir, kad je to potrebno, širok dijapazon etičkih, društvenih, moralnih, vjerskih, kulturoloških, emotivnih pitanja i pitanja dobrobiti. Sve što vodi ka dobrobiti i sreći djeteta, ili je vezano za razvoj djeteta i njegovu sadašnjost ili budućnost kao ljudskog bića, uključujući porodično, obrazovno i društveno okruženje i društvenu, kulturološku, etničku i vjersku zajednicu djeteta, potencijalno je relevantno i mora se uzeti u obzir kad je to prikladno. Sudija mora imati holistički pristup.“

Sudija Munby, U vezi sa G (Djeca) (2012] EWCA Civ 1233.

Smjernica 3: Djelotvorno učešće

Pravni praktičari moraju se postarati da se glas i stavovi djeteta čuju i dobiju odgovarajuću težinu u pravnom procesu.

Član 12 *Konvencije o pravima djeteta* jasno kaže da djeca koja su u stanju da formiraju sopstvene stavove imaju pravo da te stavove slobodno izraze i da učestvuju u svim sudskim ili upravnim postupcima koji ih se tiču. Osim toga, stavovima djece mora se dati odgovarajuća težina, u skladu s njihovim godinama i zrelošću. Iako je to pravo od suštinskog značaja u pravnim postupcima, u praksi se često dešava da sud donese odluku čiji je uticaj na život djeteta značajan i dugotrajan, a da prethodno ne sasluša stavove samog djeteta.

Aktivno učešće djece u predmetima može biti veoma korisno i po njih same i po pravni postupak. Kad su u pitanju djeca žrtve i svjedoci, slušanje i uzimanje u obzir njihovog mišljenja može im pomoći da se oporave, izgrade samopouzdanje i bolje razumijevanje sopstvenih vještina i potencijala. Djeci prestupnicima pravo učešća može pomoći da razviju osjećaj odgovornosti i doprinijeti njihovoj reintegraciji i rehabilitaciji. Razmjena stavova između pravnog stručnjaka i djeteta klijenta povećaće razumijevanje djetetovih najboljih interesa i biti osnov za inovativno i kreativno rješavanje pravnih problema. Treba naglasiti da učešće djeteta mora biti dobrovoljno – djeca imaju pravo da ne učestvuju ukoliko je to njihov izbor.

„Svi procesi u kojima se djeca saslušavaju i učestvuju moraju biti: transparentni i informativni, dobrovoljni, takvi da djetetu ukazuju poštovanje, relevantni, po mjeri djeteta, inkluzivni, podržani obukom, bezbjedni i senzibilni u odnosu na rizike i odgovorni.“

Komitet UN za prava djeteta, Opšti komentar br. 12

Pravni stručnjaci igraju ključnu ulogu u obezbjeđivanju prava djeteta na učešće u radu pravosudnih sistema. U daljem tekstu dat je niz preporuka za ostvarivanje ovog prava u praksi.

- Nikad ne potcjenjivati sposobnost djece da donose razložne odluke o sopstvenim životima.
- Podržati sposobnost djece da učestvuju tako što će se s njima izgrađivati odnos povjerenja, a komunikacija ostvarivati na način koji je prilagođen djeci (vidi smjernice 4 i 5).
- Obezbijediti djetetu sve potrebne informacije kako bi mu se omogućilo smisleno učešće (Smjernica 6).
- Jasno predočiti djetetu dugoročne i kratkoročne posljedice neke njegove odluke. Time će se omogućiti da odluka koju donese bude zasnovana na relevantnim informacijama (Smjernica 6).
- Prije svakog saslušanja adekvatno pripremiti dijete. Treba ga uputiti kako će se saslušanje odvijati, kad će i gdje biti održano, ko će biti učesnici, kako će se njegovi stavovi uzeti u obzir i sl.
- Postarati se da se interesi, stavovi i osjećanja djeteta što jasnije saopšte relevantnim organima kao što su sudovi i socijalne službe (Smjernica 12).
- Preduzeti pozitivnu akciju da se obezbijedi da sva djeca mogu učestvovati, uključujući djecu sa smetnjama ili poteškoćama u komunikaciji (Smjernica 10).

-
- Postarati se da dijete može slobodno da se izrazi na saslušanju tokom formalnog postupka, te da se postupak vodi na način koji je prilagođen djetetu. Na primjer, ukoliko ocijeni da se ispitivanje u policiji odvija neprimjereno i da je za dijete zastrašujuće, pravni stručnjak treba da reaguje i da se umiješa (Smjernica 7), a može biti neophodno i da pouči druge pravne stručnjake o pravu djeteta da učestvuje.
  - Informisati dijete o načinu na koji je sud ili tribunal uzeo u obzir i razmotrio njegove stavove prilikom odlučivanja. Ova povratna informacija često se previđa, no treba imati na umu da ona predstavlja značajan dio procesa. Njome se naglašava da se stavovi djeteta uzimaju u obzir na ozbiljan način i da nije riječ o pukom zadovoljavanju forme da se čuje mišljenje djeteta.

Smjernica 4: Izgradnja odnosa

Pravni stručnjak treba da izgradi odnos povjerenja i podrške s djetetom koje mu je klijent ili klijentkinja.

Uspostavljanje i održavanje odnosa s djetetom temelj je kvalitetnog zastupanja i podrške. Poželjno je da od početka do kraja postupka s djetetom komunicira isti pravni praktičar, ukoliko je to moguće ostvariti. Ako dijete izrazi želju da ima pravnog praktičara određenog pola, tu želju treba poštovati.

Na samom početku postupka, pravni stručnjak treba da objasni djetetu svoju ulogu. Važno je da mu predoči da je ona drugačija od uloge ostalih odraslih lica u postupku (sudije, tužioca) i da je njegov zadatak da djetetu obezbijedi najbolje moguće zastupanje i pomoć. Da bi se izgradilo povjerenje, pravni praktičar mora voditi računa o tome da ne obećava nešto što ne može ispuniti. U zavisnosti od okolnosti slučaja, izgradnja povjerenja može uključivati i blisku saradnju s porodicom djeteta i drugim odraslim licima koja pružaju podršku (Smjernica 8).

Poželjno je da se praktičar sastane s djetetom lično. Takav vid komunikacije omogućava praktičaru da djetetu bolje objasni situaciju, predoči mu raspoložive opcije, upozna ga s procedurama i odgovori na sva njegova pitanja. Problemi u komunikaciji mnogo se lakše prevazilaze tokom susreta lica u lice. Uz to, sastanak pomaže praktičaru da stekne jasniji utisak o djetetu i o okolnostima koje su za njega važne, što sve može doprinijeti boljem razumijevanju predmeta i kreativnim rješenjima u interesu djeteta. Čak i kad su sredstva ograničena, praktičar treba da se potruži da se s djetetom sastane onoliko puta koliko je potrebno da bi se dobro pripremili za slučaj. Pritom treba da ima na umu da dijete može imati i druge obaveze, školske ili porodične, kojima takođe mora izaći u susret.

Osim ličnog susreta, praktičaru su na raspolaganju i drugi načini komunikacije s djetetom klijentom/klijentkinjom. Nove informacije mogu se dijeliti putem pošte, telefona, poruka, društvenih mreža ili imejla. Važno je utvrditi da su ti vidovi komunikacije za dijete bezbjedni, pristupačni, povjerljivi i pouzdani. Takođe, djetetu treba predočiti da su neki vidovi komunikacije povjerljiviji od drugih – na primjer, ako policija tokom istrage zaplijeni djetetov telefon, može analizirati dostupne poruke.

Prvi sastanak s djetetom ima posebno važnu ulogu u stvaranju pozitivnog utiska i atmosfere u kojoj se dijete osjeća bezbjedno i podržano. Zato za taj sastanak pravni stručnjak treba pažljivo da se pripremi (kao što bi se pripremao za sastanak s odraslim klijentima). To, između ostalog, znači da treba da pročita sve relevantne materijale, da poznaje relevantno primjenjivo pravo i društveni kontekst iz kojeg dijete dolazi. Poželjno je da se sastanci s djetetom odvijaju u prijatnom ambijentu, u sredini koja je po mjeri djeteta i koja nudi najbolje mogućnosti da se ono osjeća bezbjedno, da može govoriti slobodno. Stoga će nekad idealno mjesto za razgovor biti dom djeteta. Ako se prvi sastanak održava u kancelariji, potrebno je povesti računa o tome da se okruženje učini pogodnim za dijete. Za to nijesu neophodna velika sredstva – na primjer, treba osigurati da osoblje na recepciji bude obučeno da pozdravi dijete na njemu prilagođen način, da se u čekaonici nalaze igračke i knjige za različite uzraste i sl. Važno je ne dozvoliti da dijete dugo čeka i potruditi se da prostorija za sastanak ne bude uređena na način koji ostavlja utisak konfrontiranja. Recimo, pravni praktičar ne treba da dočeka dijete sjedeći za svojim stolom.

Ako se prvi sastanak odvija u policijskoj stanici, sudnici ili pritvoru, praktičari treba da imaju na umu ranjivost djeteta i budu svjesni da takvo okruženje za njega može biti veoma stresno. Za pravne stručnjake rad u tim prostorima često je dio svakodnevice pa lako mogu previdjeti koliko je to otuđujuće i zastrašujuće iskustvo za dijete. U takvim okolnostima, veoma je nepoželjno kasniti, jer duže čekanje

---

povećava osjećaj nelagode kod djeteta, a može i da naruši njegovu vjeru u posvećenost pravnog zastupnika. Sastanak treba organizovati na način koji obezbjeđuje privatnost – idealno bi bilo upriličiti ga u posebnoj prostoriji, bez prisustva policije i pritvorskih službenika. Potrebno je povesti računa o tome da komunikacija bude primjerena i prilagođena djeci.

Gdje god da se sastanak odvija, važno je da praktičar, prije upuštanja u diskusiju o pravnim pitanjima, „razbije led“ i počne da gradi odnos povjerenja s djetetom. Može ga, na primjer, pitati kako se osjeća i postavljati mu druga pitanja koja nijesu vezana za slučaj. Dijete treba da zna da je njegov pravni zastupnik tu da mu pomogne, da je na njegovoj strani. Ako sastanak dugo traje, obavezno treba omogućiti pauze jer dijete može biti uznemireno ili imati poteškoća da se koncentriše tokom dužeg vremena.

Za uspješno uspostavljanje odnosa s djetetom važno je povesti računa o logistici i starati se da se proces odvija nesmetano. Potrebno je utvrditi kako će dijete putovati do suda, odnosno do mjesta na kojem se sastanak odvija, kako će platiti za prevoz, koji vid komunikacije treba birati ukoliko nepredviđeno ili u posljednjem trenutku dođe do promjene plana.

Na kraju, ako odnos s djetetom postane disfunkcionalan i ono zatraži drugog pravnog zastupnika, to njegovo pravo treba poštovati, ali mu istovremeno treba predočiti i poteškoće do kojih u tom slučaju može doći.

„Rad s djecom je više od profesionalnog advokatskog posla jer ponekad treba da budemo psiholozi da bismo razumjeli glas djeteta.“

Advokat iz Albanije

Smjernica 5: Komunikacija posebno prilagođena djeci

Djeca ne mogu smisleno učestvovati u postupku ukoliko pravni praktičari ne komuniciraju s njima na djetetu prilagođen način.

Komunikacija je osnov kvalitetne pravne pomoći. Da bi djelotvorno komunicirali s djetetom, praktičari treba da izgrade pristup koji se razlikuje od onog koji imaju u komunikaciji s odraslim klijentima. Potrebno je da uzmu u obzir uzrast djeteta, pol, vjeroispovijest, fizičke i/ili mentalne smetnje u razvoju, nivo samopouzdanja, fazu razvoja, emocionalno stanje, obrazovanje i kulturu. Oni takođe moraju biti svjesni da je razvoj djeteta dinamična kategorija na koju snažno utiču različiti faktori, prije svega, iskustvo i odnosi s osobama koje su značajne u životu djeteta, ali i djetetova percepcija tih iskustava i odnosa.

O kapacitetu djeteta da razumije situaciju i različite aspekte slučaja ne treba suditi samo na osnovu njegovog uzrasta. Potrebno je da pravni zastupnik integriše opšte znanje o razvoju djeteta s informacijama o konkretnom djetetu s kojim komunicira – jedino tako može doći do realne procjene njegovog kapaciteta. Od ključne je važnosti da način na koji se ta komunikacija odvija ne podstiče bilo koji aspekt diskriminatornog ili zlostavljajućeg iskustva djeteta.

Dobra komunikacija ima različite komponente. Ona uključuje: pružanje potrebnih informacija klijentu; aktivno slušanje i razgovor o različitim mogućnostima koje su na raspolaganju, i to na način koji ne sadrži osudu tako da dijete može zadržati kontrolu nad donošenjem odluka; omogućavanje podrške tokom konsultacija ukoliko dijete želi da u tom procesu pored njega bude neka bliska osoba (npr. roditelj/staratelj, stručnjak kome vjeruje, brat, sestra, prijatelj); strpljivost i razumijevanje; jasno i precizno izražavanje na način razumljiv djetetu. Evo nekih preporuka u vezi s poželjnim govornim izražavanjem u komunikaciji s djetetom.

- Koristiti jednostavan rječnik, primjeren uzrastu i životnom okruženju djeteta.
- Koristiti kratke i jednostavne riječi.
- Koristiti kratke rečenice.
- Postavljati jasna pitanja s nedvosmislenim značenjem.
- Izbjegavati stručni jezik i pravni žargon.

„Svako dijete prolazi kroz značajne društvene i fizičke promjene; vježbajte da se stavite na mjesto djeteta u situacijama kad vidite da se ne slažete s njim ili postajete nestrpljivi.“

Advokat iz Bosne i Hercegovine

Djeca ne koriste i ne razumiju jezik na isti način kao odrasli. Osim toga, među djecom istog uzrasta mogu postojati velike razlike u pogledu njihove sposobnosti za komunikaciju. Mlađa djeca nerijetko imaju problema u razumijevanju apstraktnog i dvosmislenog jezika, mogu imati poteškoća s konceptima vremena, prostora i mjera, a često se loše snalaze i u oblikovanju jasnih narativa. Neka djeca predškolskog uzrasta teško mogu da dožive perspektivu drugih ljudi i uvijek polaze od pretpostavke da druge osobe misle i osjećaju isto kao i oni. Slične razvojne karakteristike mogu imati i starija djeca. Ona mogu biti posebno osjetljiva ako im se povlađuje ili, pak, ako se na njih gleda s visine.

Stav Komiteta za prava djeteta, izražen u *Opštem komentaru o pravu djeteta da bude saslušano*, jeste „da je dijete sposobno da formira stavove od najranijeg uzrasta, čak i kad možda ne može da ih izrazi verbalno“. Mala djeca se izražavaju na različite načine – kroz igru, ponašanje, interakciju s odraslima koji vode brigu o njima, govor tijela. Pravni stručnjaci treba da razumiju te načine izražavanja i da reaguju na njih.

Komunikacija posebno prilagođena djeci – pitanja koja pravni zastupnici djeteta treba da razmotre

- Sagledavam li pravna pitanja u ovom predmetu, u najvećoj mogućoj mjeri, iz perspektive mog klijenta (djeteta), a ne iz perspektive odrasle osobe?
- Da li dijete razumije, koliko je to moguće, sam slučaj/situaciju, ili bi se nešto moglo bolje odnosno detaljnije objasniti?
- Ako se prema mom klijentu ili klijentkinji odnosim drugačije nego što bih se odnosio prema odrasloj osobi, da li je to u njegovom/njenom najboljem interesu?
- Da li sam pod pretjeranim uticajem mišljenja odraslih osoba uključenih u ovaj predmet?

Mnoga djeca ne mogu dugo da održe pažnju, da se fokusiraju, neka imaju ograničen vokabular i nedovoljno razvijenu sposobnost da događaje povezuju hronološkim redom. Dešava se da strahuju od posljedica koje oni ili njihova porodica mogu pretrpjeti zbog otkrivanja neke informacije, ili da osjećaju nepodnošljivu sramotu, uznemirenost i krivicu. Nekad žele da udovolje odraslima koje doživljavaju kao autoritete, a u tu kategoriju spadaju i pravni stručnjaci. Stoga se može desiti da im dijete govori ono što misli da se od njega očekuje. Neka su djeca vaspitana tako da slušaju odrasle, ali da im se ne obraćaju, a nekad jednostavno ne razumiju složenost pravnih pitanja ili ih zbunjuje terminologija.

Iskustvo govori da je veoma važno da se susret s djetetom klijentom ili klijentkinjom pažljivo strukturiraju. U uvodnom dijelu, pravni stručnjak treba da se predstavi i učini da se dijete osjeća opušteno. Djetetu treba objasniti svrhu razgovora, obavijestiti ga ko će sve biti prisutan, koliko će razgovor trajati i što će se dešavati kasnije. Takođe mu je potrebno predočiti da će se razgovor snimati i objasniti kako će se dobijene informacije koristiti. Nekad mu je potrebno dati malo više vremena da se opusti i oslobodi u razgovoru. To naročito važi za situacije kad treba da se prisjeća događaja koji su traumatični ili uključuju intimne detalje.

Djeca se najbolje izražavaju kad im se da sloboda da to čine na svoj način i u vrijeme koje im odgovara. Stoga praktičar mora da bude strpljiv, da poštuje djetetovo ćutanje i ne požuruje ga, da mu ne „stavlja riječi u usta“. Djetetu treba reći da je prihvatljivo da kaže „ne znam“ ako mu nije poznat odgovor na postavljeno pitanje ili ne može da ga se sjeti, ohrabriti ga da traži objašnjenje ukoliko ne razumije pitanje. Pritom mu treba naglasiti: iako ne postoji „tačan“ i „pogrešan“ odgovor na pitanja koja se postavljaju, važno je da daje istinite i što preciznije informacije. Prihvatljivo je da upotrijebi i „ružne“ riječi, kad je to potrebno, i to mu treba reći.

Važno je da pravni stručnjak sumira ono što je dijete ispričalo – to je ključna tačka u strukturisanju intervjua. Praktičaru će taj postupak koristiti da provjeri i/ili potvrdi svoje razumijevanje slučaja, da sagleda različite aspekte koje je dijete istaklo i da nakon toga ili dodatno istraži već navedeno ili pređe na sljedeću temu. Kad provjerava da li dijete razumije date informacije, bolje je da mu postavlja što

konkretnija pitanja (npr.: „Kog datuma je tvoje naredno saslušanje?“), umjesto neodređenih i širokih (npr.: „Razumiješ li?“). Ako pokušaj da se situacija objasni ne daje rezultate, treba da proba na neki drugi način. Ponekad je veoma teško uspostaviti komunikaciju s djetetom, pa može biti potrebna podrška socijalnih radnika i drugih stručnjaka.

Kad je potrebno tražiti dodatne informacije kako bi se događaji razjasnili, djetetu treba postavljati otvorena pitanja. Primjeri takve vrste pitanja mogu biti: „Reci mi“, „Opiši“, ili npr. „Rekao si da si bio u metrou tog jutra kad se nešto desilo, reci mi čega se sve sjećaš.“ Ne treba postavljati pitanja koja navode na određeni odgovor, tzv. sugestivna pitanja. Treba izbjegavati i ponovljena pitanja, jer se djetetu time sugerira da je prethodni odgovor bio neprihvatljiv ili „pogrešan“.

Adekvatno zatvaranje (kraj) intervjua veoma je važno. Obavezno treba pitati dijete da li postoji još nešto što bi htjelo da saopšti i želi li da postavi neko pitanje. Da bi imalo predstavu o onome što će se u vezi s njegovim predmetom dešavati u budućnosti, treba mu ponovo predočiti kako će se koristiti informacije koje je dalo. Na kraju, djetetu treba zahvaliti i informisati ga o servisima podrške koji su mu na raspolaganju.

Pravni stručnjaci treba da imaju na umu da dijete ne razumije uvijek pravnu terminologiju i da pravna pitanja o kojima je riječ mogu biti složena. Termini koje praktičari koriste svakodnevno (npr. socijalni radnik, sudovi, saslušanje, žalbe) mogu biti nepoznati djetetu koje nikada nije učestvovalo u pravosudnom procesu. Na primjer, dijete čiji su roditelji rastavljeni ne mora znati pravo značenje riječi „razvod“. Još su problematičniji složeni termini, kakav je npr. „pretpostavka nevinosti“. Bilo bi korisno pripremiti rječnik izraza prilagođenih komunikaciji s djecom i ponuditi ga djeci klijentima i njihovim porodicama. U prenošenju informacija od pomoći mogu biti i vizuelna pomagala, dijagrami, grafikoni i slike.

„Moramo pokazati djeci da smo zainteresovani ne samo za njihov pravni položaj, već i za njihovu psiho-socijalnu dobrobit.“

Advokat iz Grčke

Pravni stručnjaci treba da razmisle i o neverbalnoj komunikaciji. Važno je da budu što prirodniji i obrate pažnju na signale koje dijete šalje. Ukoliko primijete da djetetu nije prijatno da održava kontakt očima, ne treba ga forsirati. Ako dijete oklijeva u davanju uputstava, to je možda usljed treme, straha ili snažnog osjećaja uznemirenosti koje u njemu izazivaju bolna sjećanja. U takvim situacijama, praktičar treba da djeluje proaktivno i učini da se dijete osjeća ugodno i bezbjedno, a ako ocijeni da je potrebno, da promijeni pristup pri primanju uputstava. Ako je neophodno, praktičari treba da se obrate drugim stručnim licima da im pomognu u definisanju želja i uputstava djece.

Kontrolna lista za komunikaciju

- Koristiti konkretne izraze i jednostavne rečenice.
- Postavljati otvorena pitanja, uvodeći što manje informacija u razgovor kako bi se obezbijedilo da ono što dijete kaže bude autentično („Ispričaj mi što se desilo...“).
- Provjeriti da li je dijete ispravno razumjelo ono što mu je rečeno.
- Ohrabriti dijete da otvoreno kaže kad nešto ne razumije.

-
- Ukoliko dijete tokom razgovora ispolji jake emocije (brizne u plač, pokaže naglašenu uznemirenost i sl.), uočiti te emocije i prihvatiti ih („Vidim da te to rastužuje“), uvjeravajući dijete da ima sva prava da se tako osjeća i da pokaže svoja osjećanja. Promijeniti fokus razgovora, usmjeriti ga na nešto što je manje uznemirujuće sve dok dijete ne bude spremno da se vrati na temu – to može biti istog dana ili kasnije, zavisno od intenziteta emocija.
  - Postavljati konkretna pitanja koja počinju sa ko/što/gdje.
  - Imati na umu da riječi nemaju uvijek isto značenje za dijete i za odraslu osobu.
  - Jasno formulisati pitanja i ponavljati ih što manje.
  - Pitati dijete o jednom događaju, ne tražiti da govori o više događaja istovremeno.
  - Reagovati pozitivno na odgovore koje dijete daje – podsticaj i pohvale mogu ohrabriti otvorenost za razgovor.
  - Sjedjeti na istom nivou s djetetom.
  - U razgovoru sa starijom djecom obraćati im se kao mladim osobama, a ne kao djeci, ističući vrijednost i značaj njihovog učešća (pod uslovom da je to u njihovom najboljem interesu).
  - Ohrabriti dijete da prije završetka razgovora pita sve što želi da sazna ili pojasni.
  - Na kraju razgovora, zahvaliti se djetetu što je učestvovalo u postupku.

Smjernica 6: Pružanje pouzdanih i relevantnih informacija

Pravni stručnjaci moraju pružiti djeci pouzdane i relevantne informacije tako da djeca mogu smisleno učestvovati u donošenju odluka.

Djeca ne mogu učestvovati u pravnom procesu na smislen način ako im nijesu jasne sve činjenice i ako nijesu svjesna mogućih posljedica odluka koje donose. Pouzdane i relevantne informacije djetetu treba pružati direktno, jednostavnim i prilagođenim jezikom, kako bi ono moglo donijeti odluku. Takav pristup treba primjenjivati uvijek, čak i u situacijama kad dijete nije donosilac odluke.

„Važno je da se ne potcijeni sposobnost djeteta da razumije situaciju i vaša objašnjenja i savjete.“

Advokat iz Srbije

Informacije koje se daju djetetu treba da sadrže detalje konkretnog slučaja, a mogu uključivati i odgovore na sljedeća pitanja:

- Koja je uloga pravnog stručnjaka i što on/ona može učiniti za dijete, a što ne može?
- Koliko je česta i redovna komunikacija koju dijete može očekivati od svog pravnog tima?
- Kako funkcioniše princip povjerljivosti – kako će biti primijenjen u konkretnom slučaju u odnosu na odrasle (roditelje, psihologe, sudove, policiju, nastavnike) i u kojim okolnostima se taj princip može prekršiti?
- Kakva je priroda pravnih pitanja i postupaka i iz kojeg razloga dijete u njima učestvuje?
- Kakva je uloga različitih aktera u slučaju, npr. policije, socijalnih radnika, sudija?
- Koja su specifična prava djeteta u svakoj fazi postupka (npr. pravo na odbranu ćutanjem, pravo na izražavanje mišljenja, pravo na zaštitu, pravo na reparaciju)?
- Kakve odluke sud (ili tribunal) može donijeti i koje informacije razmatra pri donošenju tih odluka, te kako se i kada u tom procesu uzimaju u obzir stavovi djeteta?
- Kako se pripremiti na mogućnost da sud donese odluku koja se djetetu neće svidjeti (npr. ako se djetetu izrekne kazna zatvora, ili ako se članu porodice zabrani da kontaktira s djetetom)? Od samog početka postupka praktičar treba da priprema dijete i na takve ishode i da upravlja njegovim očekivanjima.
- Informacije o predstojećim saslušanjima – o čemu će se dijete saslušavati, koliko dugo će trajati i da li dijete ima obavezu da prisustvuje?
- Da li dijete može da daje dokaze u formalnom postupku ili ne može, i koje su moguće prednosti i nedostaci tog prava (Smjernica 7)?
- Što znači položiti zakletvu pred sudom?
- Na koji način dijete može biti ispitano tokom formalnog postupka i ko ga može ispitati?
- Koliko može trajati čitav postupak (procjena)?
- Koji su dostupni mehanizmi podrške i kako im pristupiti (medicinski, psihološki, jedinica za podršku žrtvama itd.)?

- Što treba znati o dostupnim mjerama za bezbjednost i zaštitu, kao što su skloništa ili nalozi za pružanje zaštite?
- Koje je značenje i kakve su implikacije naloga koje je donio sud?
- Kakva je procedura za podnošenje žalbe ili prigovora nakon odluke suda?
- Kakva je procedura za traženje reparacije, uključujući finansijsku kompenzaciju?

Ove informacije treba staviti u kontekst tako da dijete razumije različite mogućnosti koje su mu na raspolaganju i da može da odmjeri njihove prednosti i nedostatke. Ponekad je neke informacije neophodno češće ponavljati kako bi se osiguralo da ih je dijete ispravno razumjelo. Iako će i roditelji vjerovatno dobiti informacije o pravnom slučaju svog djeteta, komunikacija s njima ne treba da bude zamjena za informisanje samog djeteta. Pravo djece sa smetnjama u razvoju na informisanost takođe treba u potpunosti poštovati – biće, na primjer, potrebno da im se informacije ponove više puta, ili u drugačijem formatu, poput Brajevog pisma.

Korisno je učiniti dostupnim brošure u kojima se izlažu osnovne informacije o pravosudnom sistemu i ulozi pravnih stručnjaka, a koje su napisane jasnim jezikom. Te publikacije treba da budu prilagođene različitim uzrastima i različitim kontekstima (krivični, parnični itd.). Ako takvih materijala nema, pravni stručnjaci treba da se založe da advokatska komora ili relevantno ministarstvo razmotre mogućnost njihove izrade.

Smjernica 7: Djelotvorno učešće u formalnom postupku

Pravni stručnjaci moraju obezbijediti djetetu da u formalnom pravnom postupku učestvuje na smislen i bezbjedan način, uz adekvatnu podršku i procesne zaštitne mehanizme.

Nije uvijek u najboljem interesu djeteta da ono direktno učestvuje u formalnom pravnom postupku, poput suđenja ili ročišta o starateljstvu. Za dijete žrtvu ili svjedoka to može značiti novo proživljavanje traumatičnog iskustva i ponovnu izloženost ljudima koji su ih povrijedili. Direktnim učešćem u porodičnom postupku dijete može biti izloženo neodgovarajućim i štetnim informacijama o svojim porodičnim okolnostima. Stoga pravni stručnjak, kad odlučuje što je najbolje uraditi, u svakom pojedinačnom slučaju mora odmjeriti prednosti i nedostatke direktnog učešća djeteta. U toj procjeni korisno je razmotriti sljedeće faktore:

- Koliko je usmeno svjedočenje djeteta od suštinskog značaja za bolji ishod predmeta
- Kakav je kvalitet alternativnih dokaza (npr. video-snimak od ranije, ako postoji)
- Uzrast, zrelost, ranjivost, razumijevanje, sposobnost i kompetencije djeteta
- Dužina vremena koje je prošlo od relevantnih događaja
- Podrška (ili nedostatak podrške) koju dijete dobija od porodice ili iz drugih izvora
- Želje djeteta
- Stavovi roditelja ili zakonskih staratelja

„Otišlo bi se predaleko ako bi se ustvrdilo da je sud uvijek dužan da sasluša dijete o pitanju pristupa roditelju koji nema starateljstvo, ali to pitanje zavisi od specifičnih okolnosti pojedinačnog slučaja, uz dužnu pažnju posvećenu uzrastu i zrelosti samog djeteta.“

Evropski sud za ljudska prava (Veliko vijeće), presuda od 8. jula 2003. godine, Sahin protiv Njemačke, br. 30943/96, paragraf 73.

Pravni stručnjaci mogu preduzeti određene korake kojima će djetetu koje daje izjavu u formalnom postupku pomoći da bude opuštenije, da mu ambijent bude što ugodniji, kako bi ono pružilo najbolje moguće dokaze. Na primjer, dijete se može unaprijed upoznati s izgledom čekaonice i sudnice, s opremom koja će se koristiti (npr. kamere za CCTV), s različitim ulogama ljudi koji će biti prisutni u sudnici i gdje će se svako od njih nalaziti. Takav program upoznavanja u nekim zemljama organizuje sam sud, a u nekim je na pravnom stručnjaku da to uradi. Ako posjeta sudnici nije moguća, djetetu može biti od koristi crtež sudnice i objašnjenje uloga različitih ljudi u sudnici.

Da bi se dijete osjećalo bezbjedno i prijatno, praktičar može tražiti da se izvrše različita prilagođavanja postupka, kao što su:

- Uvođenje čestih pauza
- Sprovođenje saslušanja u privatnosti, u mjeri mogućeg
- Obezbeđivanje zasebnih čekaonica za dijete žrtvu i svjedoka

- Uklanjanje formalnosti u pogledu odijevanja u sudnici (sudske odore i sl.)
- Omogućavanje djetetu da dokaze daje putem video-linka, kad je to dostupno
- Usaglašavanje ograničenja koja nameće priroda pitanja i načina na koji se ono postavlja djetetu; na primjer, može se postići dogovor da pitanja budu kratka i jednostavna, da se ne koriste agresivne tehnike ispitivanja, da se postave određena vremenska ograničenja, da se koriste vizuelna pomagala poput mapa i sl.
- Dozvola djetetu da sjedi pored ili u blizini odrasle osobe koja mu je podrška i obezbjeđivanje da sve stranke sjede na istom nivou kao dijete
- Kratka saslušanja, čime se uzima u obzir kapacitet djeteta da se koncentriše i održi pažnju
- Ograničavanje neopravdanih prekida ili ometanja u postupku (npr. lica koja ulaze i izlaze iz sudnice)
- Ograničenje broja prisutnih u prostoriji samo na one osobe koje su direktno uključene u postupak
- Omogućavanje djetetu da bude u pratnji osobe od povjerenja
- Provjera i uvažavanje stava djeteta prema prisustvu članova porodice u određenim fazama postupka
- Staranje da sudije, tužioci i drugi pravni zastupnici u interakciji s djetetom pokažu uvažavanje i potreban senzibilitet
- Obezbjedivanje prisustva prevodioca kad je to potrebno

Važno je imati na umu da će informacije koje se daju djeci možda morati da se ponove, pogotovo ako između saslušanja na sudu i konačnog suđenja protekne duži period, te da je odgovornost pravnih stručnjaka da obezbijede da dijete bude u potpunosti obaviješteno i stoga u mogućnosti da učestvuje.

„Dijete ne može djelotvorno da se sasluša u okruženju koje ga plaši, koje mu je neprijateljsko, nesenzibilisano i neodgovarajuće za njegov uzrast. Postupak mora biti dostupan i prilagođen djetetu. Posebna pažnja treba da se posveti pružanju informacija po mjeri djeteta, adekvatnoj podršci za samozastupanje, odgovarajuće obučenom osoblju, fizičkoj organizaciji prostorija, odjeći sudija i advokata, pregradama koje onemogućavaju da se dijete vidi i zasebnim čekaonicama.“

Opšti komentar br. 12, str. 34, Pravo djeteta da bude saslušano (1. jul 2009. godine) CRC/C/GC/12

Smjernica 8: Rad s članovima porodice i drugim odraslim osobama koje djetetu pružaju podršku

Pravni stručnjak mora preduzimati radnje po uputstvima djeteta i u najboljem interesu djeteta, a ne interesu članova njegove porodice.

„Kada radite s članovima porodice, napravite prijatnu atmosferu koja podstiče porodicu da se uključi i izgradite povjerenje... koristite vještine djelotvorne komunikacije, kao što je aktivno slušanje.“

Advokat iz Bosne i Hercegovine

U većini slučajeva, pravni praktičar razvija odnos saradnje i podrške s porodicom djeteta koje mu je klijent ili klijentkinja (ili s drugim odraslim osobama koje pružaju podršku djetetu). Ipak, važno je da od samog početka bude jasno da praktičaru uputstva daje dijete, a ne odrasla osoba. To znači da pravni stručnjak neće prihvatati instrukcije članova porodice ukoliko su one suprotne instrukcijama djeteta. Važno je naglasiti da profesionalna povjerljivost nije princip koji se primjenjuje na razgovore praktičara s članovima porodice. Ako je potrebno, članovima porodice može se preporučiti da potraže sopstvenog pravnog zastupnika, a mogu se uputiti i na druge pružaoce usluga.

Komunikacija uvijek treba da bude usmjerena na dijete, čak i ako se radi o mlađem djetetu. Naravno, ona treba da bude dopunjena komunikacijom s odraslim osobama koje podržavaju dijete, kad je to prikladno. Ponekad je neophodno da pravni zastupnik zamoli odrasle osobe koje su došle da daju podršku djetetu da sačekaju ispred prostorije, kako bi dijete slobodnije govorilo (i obrnuto).

Praktičari treba da budu svjesni raspodjele moći u odnosu odrasle osobe i djeteta, te da obrate pažnju na mogućnost da se djetetom manipuliše ili da je zastrašeno. Oni treba da obezbijede da interesi drugih, npr. roditelja, braće i sestara, koliko god možda bili jasnije i glasnije artikulisani, ne budu u sukobu s interesima djeteta i da nad njima nemaju prioritet. To je naročito važno u situacijama kad je roditelj taj koji plaća honorar pravnom stručnjaku, pa iz tog razloga može pomisliti da njegovi interesi imaju primat u odnosu na interese djeteta klijenta ili klijentkinje.

U slučajevima u kojima pravni stručnjak zastupa i dijete i odraslu osobu, a postoje sukobljeni interesi, potrebno je imenovati nezavisnog predstavnika koji će zastupati stavove i interese djeteta.

Veliki izazov mogu biti situacije u kojima dijete donese odluku za koju pravni stručnjak smatra da nije u najboljem interesu djeteta, na primjer, odabravši da se vrati kući kod roditelja koji je ga je zlostavljao. U takvim situacijama, pravni stručnjak treba da pokuša da ubijedi dijete da promijeni odluku, kao što bi to uradio i u slučaju odraslog klijenta, nadovezujući se na prethodno izgrađeni odnos povjerenja i jasno identifikujući i predočavajući djetetu alternativne izbore. Nekad će biti potrebna i saradnja s drugim stručnjacima kako bi se steklo puno razumijevanje potreba i želja djeteta, ali i rizika koje određena odluka nosi.

Smjernica 9: Privatnost i povjerljivost

Pravni stručnjaci treba da podrže pravo djeteta na privatnost tokom pravnog postupka, da obezbijede da sva komunikacija s klijentom ostane povjerljiva i u skladu s profesionalnim kodeksom ponašanja.

Pravo na privatnost od ključnog je značaja. Dijete žrtva ili dijete svjedok može se direktno dovesti u opasnost ili stanje ozbiljne emocionalne štete ukoliko se njihov identitet otkrije, dok dijete koje je optuženo može doživjeti diskriminaciju i stigmatizaciju ako se njegovo činjenje učini poznatim širokoj javnosti. Nivo rizika koji proističe iz kršenja prava na privatnost možda neće uvijek biti jasno vidljiv sudijama, tužiocima ili drugim pravosudnim stručnjacima uključenim u slučaj. Stoga u zaštiti ovoga prava važnu ulogu imaju pravni stručnjaci, koji treba da učine sve što je u njihovoj moći da obezbijede sljedeće navedene stavke.

- Da se sudska saslušanja koja uključuju djecu održavaju u privatnom okruženju, osim ako postoje jasni razlozi za stav da je javno saslušanje u najboljem interesu djeteta.
- Da se presude izriču na način kojim se ne otkriva identitet djeteta.
- Da se krivična evidencija djece ne objelodanjuje nakon što postanu punoljetna.
- Da se detalji o predmetu mogu dijeliti za svrhe pravne edukacije ili javnog interesa (preko medija) jedino pod uslovom da dijete da svoj pristanak i da se tim detaljima ne otkriva identitet djeteta.
- Da mediji ne otkrivaju informacije koje bi mogle dovesti do kršenja privatnosti djeteta. Protiv medijskih organizacija koje prekrše pravo djeteta na privatnost treba pokrenuti parnične postupke / podnijeti tužbe.

U većini zemalja, odnosi između klijenta i advokata regulisani su strogim pravilima o povjerljivosti, koja se jednako odnose na djecu i na odrasle. Tim su pravilima obuhvaćeni sastanci s klijentom, korespondencija, telefonski razgovori i drugi vidovi komunikacije, poput društvenih medija. Poštovanje tih pravila osnov je građenja odnosa povjerenja s djetetom i preduslov da dijete sa svojim advokatom razgovara otvoreno i iskreno. To u praksi znači da pravni stručnjak poštuje sljedeća pravila.

- Mora informisati dijete koje mu je klijent ili klijentkinja da će njihova komunikacija biti povjerljiva.
- Treba da objasni da ista pravila povjerljivosti ne važe u komunikaciji pravnog stručnjaka i članova porodice.
- Treba da bude veoma oprezan pri obezbjeđivanju povjerljivosti svih oblika komunikacije. Ako se, na primjer, s klijentom sastaje u policijskoj stanici ili u hodniku ispred sudnice, treba da osigura da ih niko ne sluša. Ako s djetetom klijentom koji je u pritvoru razgovara preko telefona, važno je da provjeri da li ih još neko može čuti.
- Mora obezbijediti da se lični podaci djeteta (npr. spisi predmeta) čuvaju u skladu s nacionalnim pravom i na bezbjednom mjestu, te da im treća strana ne može pristupiti, osim u situaciji kad je to u najboljem interesu djeteta i u skladu sa Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti. To podrazumijeva da nikakve informacije ili lični podaci koji bi, direktno ili indirektno, mogli otkriti identitet djeteta ne smiju biti učinjeni dostupnim ili objavljeni (naročito ne u medijima). Takvi podaci uključuju: slike, detaljne opise djeteta ili njegove porodice, imena ili adrese, audio i video snimke itd.

Postoje izuzetne okolnosti, predviđene nacionalnim standardima, u kojima pravni stručnjak treba da otkrije povjerljive informacije o svom klijentu nadležnom organu. U mnogim zemljama, stroga pravila povjerljivosti između advokata i klijenta mogu biti opozvana ukoliko postoji rizik da neobjavlivanje informacije dovede do smrti ili povrede nekog lica, odnosno ako je povezano s kriminalnom djelatnošću. Jedna od takvih situacija je i ona kad dijete pruži informacije koje ukazuju na kontinuirano seksualno ili drugo fizičko nasilje, ali odbija da dozvoli da se te informacije otkriju trećoj strani. Poznati su i slučajevi kad odrasla osoba pruži informacije o zlostavljanju nad djetetom, koje je počinila ona sama ili neka druga odrasla osoba, a pritom odbija da dozvoli bilo kakvo otkrivanje tih informacija.

Navedene situacije predstavljaju veliki izazov budući da je izgradnja odnosa povjerenja s djetetom klijentom utemeljena na principu povjerljivosti. Ne postoji unaprijed definisan jasan odgovor na takve situacije. Praktičar mora pažljivo odmjeriti okolnosti svakog pojedinačnog slučaja shodno nacionalnom pravu i situacijama u kojima je kršenje principa povjerljivosti prihvatljivo. U mnogim zemljama predviđeno je da praktičar u tim teškim etičkim razmatranjima dobije podršku etičke komisije advokatske komore. Takva komisija može pomoći u diskusiji o nacionalnim propisima i doprinijeti razrješenju dileme da li je u najboljem interesu djeteta da se pravilo povjerljivosti prekrši ako postoji prijetnja po život ili zdravlje djeteta, bilo mentalno ili fizičko.

Smjernica 10: Zaštita djece od diskriminacije

Pravni stručnjaci treba da obezbijede da djeca imaju pravičan i ravnopravan tretman i da se nad njima ne vrši diskriminacija zasnovana na uzrastu, polu, etničkoj pripadnosti, invaliditetu ili bilo kom drugom statusu.

Svako dijete mora imati pravo da se prema njemu postupa na pravičan i ravnopravan način, bez obzira na rasu, etničku pripadnost, boju kože, pol, jezik, vjeroispovijest, političko ili neko drugo ubjeđenje, nacionalno, etničko ili socijalno porijeklo, imovinsko stanje, invaliditet, rođenje ili bilo koji drugi status. U praksi, to znači da pravni stručnjak ne smije da dozvoli da njegovi lični stavovi diskriminatorne prirode utiču na njegove odluke ili kvalitet usluge koju pruža djeci. Praktičar treba da uloži napor kako bi osigurao da se ni njegove kolege ne ponašaju diskriminatorno u radu s djecom, npr. tako što će na radnom mjestu podržavati antidiskriminacionu politiku i obuku.

Da bi se obezbijedilo da se dijete aktivno uključi u pravosudni proces, nekad je potrebno preduzeti proaktivnu i pozitivnu akciju. Pravni stručnjaci treba da imaju izraženu svijest o okolnostima koje mogu uticati na sposobnost djece da učestvuju u postupku, uključujući duševna oboljenja i smetnje u razvoju. U tim okolnostima, potrebno je preduzeti posebne korake kako bi se obezbijedilo da dijete može ravnopravno da učestvuje. Ako je, na primjer, dijete strani državljanin ili strana državljanica, praktičari mogu da traže da ono ima pristup prevodiocu tokom razgovora s policijom. Ako dijete ima duševno oboljenje, potrebno je obezbijediti mu pristup psihologu, koji mu može pomoći tokom priprema za predmet. Djevojčicama je nekad potrebna dodatna podrška, potrebno je osnažiti njihovo samopouzdanje i sposobnost da artikuliraju sopstvene stavove i mišljenja i u tom procesu uloga pravnih stručnjaka može biti ključna. Djeca koja su žrtve seksualnog nasilja mogu biti izložena riziku od diskriminacije. Ona imaju pravo na stručnu pomoć da bi im se pomoglo da se oporave i da bi se spriječila sekundarna viktimizacija.

Djeca sa smetnjama u razvoju u većem su riziku da će njihova prava biti prekršena nego djeca bez smetnji – suočavaju se sa značajnim preprekama u pristupu zdravstvu i obrazovanju, imaju veće šanse da dožive zlostavljanje, nasilje i diskriminatorne prakse u zapošljavanju, dok su djeca s mentalnim smetnjama u razvoju izložena povećanom riziku od dolaska u sukob sa zakonom. Kad je riječ o punom učešću ove djece u pravosudnim procesima, ona se suočavaju s brojnim barijerama, što je često posljedica negativnih pretpostavki o njihovim kapacitetima.

Mogući efekti diskriminacije prema djeci sa smetnjama u razvoju

- Nedostatak autonomije, na iskustvu zasnovan osjećaj da im osobe bez smetnji povlađuju
- Osjećaj da ih drugi percipiraju kao „objekat bez glasa“
- Poteškoće u uspostavljanju pozitivnog sopstvenog identiteta, pozitivne slike o sebi kao djetetu sa smetnjama u razvoju
- Iskustvo izolovanosti (geografske, fizičke, društvene)
- Zavisnost od drugih
- Osjećaj da ih drugi percipiraju kao aseksualne
- Povećana ranjivost kad je u pitanju zlostavljanje

Sve su to razlozi da pravni stručnjaci preduzmu dodatne korake kako bi omogućili puno učešće djece sa smetnjama u razvoju, a to su: razvoj pozitivnog i nediskriminatorskog stava i ohrabivanje drugih stručnjaka na isti pristup; naponi da se izgradi povjerenje i povezanost s djetetom; zalaganje za saslušanja prilagođena i dostupna djeci i sl. Praktičari treba da se postaraju da djeca s fizičkim smetnjama u razvoju, poput oštećenja vida i sluha, imaju pristup pomoćnim sredstvima za komunikaciju koja im omogućavaju da daju instrukcije, izlože dokaze i u punom kapacitetu učestvuju u postupku.

Mnoga djeca u sukobu ili kontaktu sa zakonom izložena su diskriminaciji. Pravni stručnjaci moraju uložiti sve moguće napore da spriječe takvu praksu – slanjem dopisa zaštitnicima ljudskih prava i sloboda ili nacionalnim institucijama za ljudska prava, pokretanjem parnica kako bi se zaštitilo pravo djece na zaštitu od diskriminacije i sl.

Smjernica 11: Bezbjednost djece

Pravni stručnjaci treba da osiguraju bezbjednost djece i omoguće im da učestvuju u pravnom procesu bez rizika od sekundarne viktimizacije.

Sva djeca koja su uključena u pravosudne procese izložena su riziku da im se nanese šteta. Djeca žrtve i svjedoci krivičnih djela izložena su većem riziku od zastrašivanja, osvete, sekundarne viktimizacije, a u najgorem slučaju mogu biti ugroženi i njihovi životi. Rizik od seksualnog zlostavljanja može biti povećan u slučaju mlađe djece, djece žrtava trgovine ljudima, djece sa smetnjama u razvoju, ili, pak, u situaciji kad se mogući počinitelj nalazi u djetetovoj blizini. Pravni stručnjaci treba da budu oprezni u odnosu na ove rizike. Takođe je potrebno da blisko sarađuju sa socijalnim radnicima, tužiocima i sudijama kako bi razgovarali o mjerama zaštite i preduzimali koordinisane poteze.

U osiguravanju bezbjednosti djece pravni stručnjaci igraju važnu ulogu. Da bi se spriječila stigmatizacija djeteta koje je optuženo u postupku, pravni stručnjak može da traži da se identitet djeteta ne otkriva i da se saslušanje vodi bez prisustva javnosti. Da bi se žrtve i svjedoci zaštitili od zastrašivanja i osvete, od suda se može tražiti da naloži mjere koje će osigurati bezbjednost djeteta, kakve su npr. davanje dokaza putem audio, video ili TV linka, svjedočenje prije suđenja, korišćenje paravana u sudnici kako bi se izbjegao kontakt s počiniocem, zahtijevanje da počinitelj napusti sudnicu dok dijete izlaže dokaz. Postoji i mogućnost da se zahtijeva zabrana prilaska za počinioca ili njihovo zadržavanje u istražnom pritvoru. Prije izlaganja dokaza, advokati mogu tražiti da dijete ima pristup zasebnoj čekaonici.

Problem može nastati ukoliko dijete odbije da sarađuje i da koristi raspoložive proceduralne mehanizme za zaštitu. U takvim situacijama, pravni stručnjak treba da poštuje stavove i mišljenja djeteta, ali i da iskoristi izgrađene odnose povjerenja kako bi, u cilju najboljih interesa djeteta, uticao na njega. Nekad je potrebno da pravni stručnjaci upute dijete na druge izvore podrške, npr. na savjetodavne službe za pitanja azila ili za zdravstvenu zaštitu. Zato je važno da imaju pristup ažuriranoj sveobuhvatnoj listi lokalnih ili nacionalnih organizacija koje mogu ponuditi relevantnu pomoć.

Smjernica 12: Rad s drugim licima u postupku

Pravni stručnjak treba da saraduje s drugim organizacijama ukoliko je to u najboljem interesu djeteta.

Da bi osigurali da dijete ostvari svoja prava, pravni stručnjaci treba da saraduju s mnogim drugim licima – s policijom, tužiocima, sudijama, prevodiocima, socijalnim radnicima, psiholozima, sudskim zvaničnicima, nastavnicima, medicinskim osobljem, kućepaziteljima itd. Ponekad drugi stručnjaci doživljavaju pravne zastupnike više kao suparničare nego kao nekog ko je kolaborativan u zastupanju djece. Oni, međutim, mogu učiniti mnogo da podstaknu blisku saradnju različitih stručnjaka koji rade s djecom. Cilj je da sva uključena lica pomognu u stvaranju cjelovite slike o djetetu i njegovim potrebama, te da zajedno rade u pravcu ostvarivanja njegovih prava. Važno je da pravni praktičar pritom ima na umu da princip povjerljivosti ne treba kršiti bez izričite i informisane saglasnosti djeteta. U praksi, to znači da pravni stručnjaci treba da djeluju u skladu sa sljedećim preporukama.

- Znajju kako funkcioniše sistem, znaju ko su različiti akteri u njemu i u stanju su da djetetu objasne njihove uloge.
- Promovišu stavove i mišljenja djeteta kod drugih stručnjaka, istovremeno poštujući princip povjerljivosti u najvećoj mogućoj mjeri.
- Znajju ko su pružaoci usluga za pomoć djeci i koje usluge nude.
- Predstavljaju vezu između drugih stručnjaka i djeteta.
- Pohađaju multidisciplinarnu obuku i sastanke koji doprinose izgradnji razumijevanja među različitim stručnjacima koji podržavaju djecu.

Literatura i izvori

Međunarodni standardi i smjernice za djecu i pristup pravdi

- Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta* (1989).
- Opcioni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o postupku komunikacije* (2011).
- Komitet UN za prava djeteta, Opšti komentar br. 5 (2003): *Opšte mjere za sprovođenje Konvencije o pravima djeteta*, 27. novembar 2003, CRC/GC/2003/5.
- Komitet UN za prava djeteta, Opšti komentar br. 10 (2007): *Prava djeteta u maloljetničkom pravosuđu*, 25. april 2007, CRC/C/GC/10.
- Komitet UN za prava djeteta, Opšti komentar br. 12 (2009): *Pravo djeteta da bude saslušano*, 20. jul 2009, CRC/C/GC/12.
- Komitet UN za prava djeteta, Opšti komentar br. 14 (2013): *Pravo djeteta da se njegovom najboljem interesu da primarni značaj* (član 3, stav 1), 29. maj 2013, CRC/C/GC/14.
- Standardi UN za minimalna pravila za sprovođenje pravde za maloljetna lica* (1985) (Pekinska pravila).
- Pravila UN za zaštitu maloljetnika lišenih slobode* (1990) (Pravila iz Havane).
- Smjernice UN za sprečavanje maloljetničke delinkvencije* (1990) (Smjernice iz Rijada).
- Pravila UN za tretman zatvorenica i nepritvorske mjere za prestupnice* (2010) (Pravila iz Bangkoka).
- Smjernice UN o pravdi u stvarima koje uključuju djecu kao žrtve i svjedoke krivičnih djela* (2005).
- Smjernice Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija: UN pristup pravdi za djecu (2008).
- Principi i smjernice UN za pristup pravnoj pomoći u sistemima krivičnog pravosuđa* (2013).
- Generalna skupština, Savjet za ljudska prava, 25. sjednica, Prava djeteta: pristup pravdi za djecu, A/HRC/25/L.10, 25. mart 2014.

Regionalni standardi i smjernice za djecu i pristup pravdi

- Savjet Evrope, *Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*, izmijenjena protokolima br. 11 i 14, (1950).
- Smjernice Komiteta ministara Savjeta Evrope o pravosuđu po mjeri djeteta* (2010).
- Direktiva 2010/64/EU o pravu na tumačenje i prevođenje u krivičnim postupcima*, 2010. (za djecu i odrasle).
- Direktiva 2012/13/EU o pravu na informisanje u krivičnom postupku*, 2012. (za djecu i odrasle).
- Direktiva 2013/48/EU o pravu na pristup advokatu u krivičnom postupku*, 2013. (za djecu i odrasle).
- Direktiva (EU) 2016/343 o pretpostavci nevinosti i pravu na učešće u raspravi tokom krivičnog postupka*, 2016. (za djecu i odrasle).
- Direktiva (EU) 2016/1919 o pravnoj pomoći za osumnjičene i optužene u krivičnom postupku*, 2016. (za djecu i odrasle).
- Direktiva (EU) 2016/800 o procesnim garancijama za djecu koja su osumnjičena ili optužena u krivičnom postupku*, 2016. (posvećena posebno djeci u sukobu sa zakonom).

Smjernice posebno namijenjene pravnim stručnjacima

- *Basic Principles on the Role of Lawyers*, adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana (Cuba), 27 August to 7 September (1990).
- *International Principles on Conduct for the Legal Profession*, International Bar Association (2011).
- *Guidelines on Children in Contact with the Justice System*, International Association of Youth and Family Judges and Magistrates (2017).
- *Practical Guide for Lawyers: How to defend a child in conflict with the law?* Defence for Children International (2018).

Dodatna literatura

- *Child-friendly Justice: Perspectives and experiences of children involved in judicial proceedings as victims, witnesses or parties in nine EU Member States*, EU Agency for Fundamental Rights (2017).
- *Child-friendly Justice: Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, EU Agency for Fundamental Rights (2015).
- *Children's Equitable Access to Justice, Central and Eastern Europe and Central Asia*, UNICEF, Geneva, (2015).
- *Child-Friendly Legal Aid in Africa*, UNDP, UNICEF and UNODC (2011).
- *Twelve, Children's right to participation and the juvenile justice system: Theory and Practices for Implementation*, Defence for Children International (2016).
- *Access to Justice for Children with Mental Disabilities*, Mental Disability Advocacy Centre (2015).
- *United Nations Handbook for Professionals and Policymakers on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime* (2009).

unicef | za svako dijete

United Nations Children's Fund
Regional Office for Europe and Central Asia

Palais des Nations, CH-1211 Geneva 10,
Switzerland
Phone: +41 22 909 5111
Email: ecaro@unicef.org
www.unicef.org/eca/